

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ

Кравцова М. О.

У науковій статті досліджено сутність понять і взаємозв'язок правової поведінки та правосвідомості. Визначені компоненти правової поведінки, на які впливає правосвідомість, а саме правова установка, ціннісні орієнтації особистості, переконання, цілі, мотиви. Досліджена сутність понять «правосвідомість» і «правова поведінка». Проаналізовано проблеми співвідношення правової поведінки та правосвідомості на сучасному етапі розвитку суспільства.

Ключові слова: правосвідомість, правова поведінка, правове регулювання, правотворчість, правореалізація.

В науковій статті досліджено сутність понять і взаємозв'язок правового поведіння і правосознання. Определены компоненты правового поведения, на которые влияет правосознание, а именно правовая установка, ценностные ориентации личности, убеждения, цели, мотивы. Исследована сутність понять «правосознание» и «правовое поведение». Проанализированы проблемы соотношения правового поведения и правосознания на современном этапе развития общества.

Ключевые слова: правосознание, правовое поведение, правовое регулирование, правотворчество, правореализация.

In the scientific article the essence of concepts and the relationship between legal behavior and legal consciousness is investigated. Identified components of legal behavior, which are affected by legal consciousness, namely: legal setting, value orientations of the person, beliefs, goals, motives.

The essence of the concepts of legal consciousness and legal behavior is explored. The problems of correlation of legal behavior and legal consciousness at the present stage of development of society are analyzed.

It is also concluded that legal awareness has an active influence on the regulation of social and legal processes, promotes effective interaction between citizens and social groups, strengthening the integrity of society and maintaining legal order in the state.

Health consciousness of society, respect for the law by citizens is the basis of a strong state, the effective functioning of political and legal systems. The formation of installations and legal behavior directly affect the legal concepts of justice, rights and responsibilities of a person, therefore, through the regulation of legal personality behavior is an active role of legal consciousness.

Legal consciousness serves as a source of legal activity and an internal regulator of legally meaningful behavior or the mechanism of its implementation. Consciousness is one of the most important prerequisites and a necessary condition for the formation of a person's readiness for legally meaningful behavior, without which it is impossible to establish a civil society and the rule of law, the implementation of legal reform. The attitude of society to law enforcement affects legal psychology for every citizen, his perception of lawful and unlawful, permissible and unacceptable behavior. This implies the need for a comprehensive study of legal consciousness as a source of legal behavior.

Key words: legal consciousness, legal behavior, legal regulation, law-making, right-realization.

Постановка проблеми та її актуальність. Однією з найважливіших і фундаментальних проблем у теорії права є проблема формування правосвідомості та її впливу на правову поведінку. Актуальність цього питання пов'язана з тим, що право є продуктом діяльності людини, і його зміст і виконання залежить від людей, від їх свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці XIX – на початку XX ст. дослідженням правосвідомості займалися відомі представники філософської та політико-правової науки, з-поміж яких І.А. Ільїн, П.І. Новгородцев, Л.І. Петражицкий, М.В. Бердяев та ін. Упродовж 60-х – 80-х рр. минулого століття проблематиці правосвідомості були присвячені праці Н.А. Бурої, А.Б. Баймурзаєва, К.Т. Вельського, М.І. Козюбри, О.А. Лукашевої, Є.В. Назаренка, Г.С. Остроумова, Н.Я. Соколова, І.Ф. Покровського, Д.А. Потопейка, І.Ф. Рябка, І.Е. Фарбера, В.А. Щегорцева та ін. Їх праці присвячені дослідженню сутності та функцій правосвідомості, співвідношенню правосвідомості та правової поведінки.

Метою статті є дослідження проблеми співвідношення правосвідомості та правової поведінки.

Виклад основного матеріалу. Для створення правової держави та громадянського суспільства необхідно формувати суспільну свідомість, яка мала б повагу до права, юридичних принципів і понять. Правове регулювання є специфічною системою нормативного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування, що здійснюється шляхом визначення базових складників цих відносин за допомогою спеціальних юридичних засобів. Правове регулювання здійснюється шляхом впровадження правил і норм поведінки і формування правосвідомості громадян для подальшого забезпечення їх правової поведінки.

Дотримуючись закону, людина суб'єктивно може його і не знати, хоча об'єктивно ця поведінка є дотриманням закону. Регулюючи силу, тобто підпорядкування поведінки певним правилам, тут відіграє, перш за все, правосвідомість, а також політична і моральна свідомість людей.

Оцінка результатів прийнятих рішень і здійснених дій у правовій сфері реалізується за допомогою правосвідомості. Результатом проведеного оцінювання є визначення поведінки суб'єкта правовідносин правомірною або протиправною. Це дозволяє зробити висновки, що правова свідомість є складовою частиною правотворчої діяльності.

Правосвідомість – це одна з форм людської свідомості, явище ідеальне, яке неможливо побачити безпосередньо. Намагання усвідомити його конкретну роль у процесі правотворчості і правореалізації здавна привертає увагу представників вітчизняної науки.

Правосвідомість – відображення в свідомості людини норм поведінки, що регулюють відносини між

людьми і суспільством. Воно формується під впливом життєвого досвіду, поведінки особистості в суспільстві, ідеології суспільства.

Для правосвідомості характерне усвідомлення необхідності встановлення певного порядку в суспільстві шляхом відповідного регулювання суспільних відносин. Через усвідомлення загальнолюдських цінностей, соціальних інтересів визначаються і законодавчо закріплюються модель і загальнообов'язковий масштаб поведінки.

Щоб дослідити взаємозв'язок між правовою поведінкою та правовою свідомістю, спочатку розглянемо визначення цих категорій.

Поняття правосвідомості впливає з поняття свідомості.

З погляду психології свідомість розглядають як можливість мозку людини виконувати такі функції: усвідомлення явищ, абстрактне мислення, самосвідомість, емоції, волю, інтуїцію [5, с. 120].

Свідомість – це властивість людини, її усвідомлення як навколишнього середовища, так і самої себе, свого ставлення до нього. Свідомість реалізується в різних формах, найважливішою з яких є правосвідомість [6, с. 56; 1, с. 116-119].

Щодо трактування поняття «правосвідомість», то науковці визначають її як:

- форму суспільної свідомості, відображення ставлення правових суб'єктів до діючого права та правових явищ [11, с. 49];

- сукупність поглядів, понять, ідей, теорій, уявлень, почуттів людей стосовно ідеального та діючого права [13, с. 220; 7, с. 79-80];

- свідомість осіб, що так або інакше мають відношення до об'єктивного юридичного права [1, с. 308; 8, с. 149].

Проведений аналіз поглядів науковців на правосвідомість показав, що не існує її єдиного загальноприйнятого визначення, тому виділяються різні підходи до розуміння цього поняття.

Проаналізувавши думки вчених, сформулюємо поняття правової свідомості, у якому вона трактується як форма суспільної свідомості, що визначається системою когнітивних і вольових процесів щодо минулого, чинного або ідеального права, та як діяльність, яка пов'язана з правом і є джерелом формування права.

Специфіка правосвідомості полягає у тому, що за допомогою певних вимог чи приписів, які потребують законодавчого закріплення, вона регулює поведінку людей у суспільстві, тобто визначається у вимозі встановлення певних загальнообов'язкових правил поведінки й окресленні меж цієї поведінки, в обґрунтуванні потреби встановлення певного кола юридичних прав і обов'язків учасників суспільних відносин.

Правосвідомість здійснює функцію регулювання правової поведінки суб'єктів права.

У загальному сенсі правова поведінка – це юридично значуща поведінка суб'єктів права. Науковці вважають, що без правової поведінки не можуть відбуватися правовідносини та реалізовуватися права і свободи громадян, тому що вона виступає як юридичний факт [1, с. 50].

Формування впевненості в необхідності дотримання закону на основі правових знань і позитивного ставлення до нього є основним способом вироблення правомірної поведінки [2].

До поведінкових компонентів правосвідомості, які впливають на правову поведінку особистості, слід віднести правову установку, ціннісні орієнтації особистості, а також переконання, цілі, мотиви.

Під правовою установкою розуміється стан готовності, схильності суб'єкта до певної правової активності в певній ситуації. Правова установка включає емоційні, раціональні та поведінкові компоненти і має складну структуру.

Ціннісні орієнтації становлять стійку систему установок, орієнтованих певним чином на соціальні цінності. Вони скеровують поведінку людей щодо цих цінностей у процесі їх складної взаємодії.

Спрямованість особистості формується з домінуючих установок, які характеризують змістовний бік ціннісних орієнтацій.

Правові переконання і звички у сфері правового регулювання є важливими компонентами правосвідомості особистості. Вони розглядаються як результат пізнавально-емоційної активності особистості у сфері правового регулювання. Про високорозвинену правосвідомість свідчить тільки наявність переконаності в справедливості закону, внутрішньої потреби неухильно дотримуватися його велінь. Рівень правосвідомості визначається наявністю саме цих властивостей і якостей особистості, а не тільки розумінням цілей і призначення права, вимог конкретних норм.

Правові переконання – це внутрішньо сприйняті і засвоєні правові погляди, які породжують готовність до дії. На думку деяких дослідників, переконання не може не проявлятися в активній діяльності. Тому правові переконання (впевненість у доцільності і справедливості правових приписів, дотримання правопорядку як цінності) служать одним із головних джерел правової активності громадянина. Правові переконання визначають загальну спрямованість практичної діяльності громадян у сфері правового регулювання. Тому вони є одним із головних джерел правової активності.

Поведінкові цілі – це те, до чого прагнуть, що треба здійснити. Як безпосередній мотив у сфері правосвідомості ціль спрямовує і регулює людську діяльність. Ціль діяльності неминуче з'являється тоді, коли потреба породжує інтерес [3, с. 171].

Між потребами, інтересами і цілями, на думку І. Кона, знаходиться наступна ланка – мотиви людської діяльності.

Розглянемо підходи до визначення поняття «мотив»:

- у широкому сенсі – спонукальна причина, привід до якої-небудь дії, аргумент на користь чого-небудь;

- у психології – потреба, інстинкт, потяг;

- у кримінології – внутрішній стан особистості, який визначається її потребами і є спонуканням до активних дій для досягнення злочинної мети [10, с. 508].

Мотиви правомірної поведінки охоплюють величезний діапазон поглядів, почуттів, починаючи від свідомості громадського обов'язку, відданості Батьківщині і закінчуючи звичкою до покорі владі, страхом перед покаранням тощо.

Правосвідомість відіграє важливу роль і в процесі правореалізації, в т. ч. для вирішення юридичних справ, прийняття правозастосовних актів.

Під час вирішення конкретної правової ситуації правозастосовник повинен вибрати необхідну юридичну норму, співвіднести її з реальними фактами і, керуючись

диспозицією або санкцією (виходячи з реальних обставин справи), прийняти рішення. У всіх цих діях правосвідомість відіграє визначальну роль. Досліджуючи цю функцію правосвідомості, слід зазначити, що вона виконує роль регулятора не тільки правової, а й поведінки, яка не має юридичного значення. Отже, коли йдеться про людину, яка нині не порушує норм кримінального права, то таку поведінку навряд чи можна назвати юридично значимою. Дотримуючись закону, людина суб'єктивно може його і не знати, хоча об'єктивно це поведінка є дотриманням закону. Регулює підпорядкування поведінки певним правилам правосвідомість, а також політична і моральна свідомість людей.

Отже, можна зробити висновки, що правосвідомість здійснює активний вплив на регулювання суспільних і правових процесів, сприяє ефективній взаємодії громадян і соціальних груп, зміцненню цілісності суспільства та підтриманню правового порядку в державі. Здорова правосвідомість суспільства, повага до закону громадянами є основою міцної держави, ефективного функціонування політичної та правової систем. На формування установок і правової поведінки впливають безпосередньо правові уявлення про справедливість, права й обов'язки людини, отже, через регулювання правової поведінки особистості виявляється активна роль правосвідомості.

Висновки. Правова свідомість служить джерелом правової активності та внутрішнім регулятором юридично значущої поведінки або механізмом її здійснення. Правосвідомість – це необхідна умова для формування готовності особистості до юридично значущої поведінки, без чого неможливе становлення громадянського суспільства і правової держави, реалізація правової реформи. Ставлення суспільства до дотримання законів впливає на правову психологію кожного громадянина, на його уявлення про правомірне і неправомірне, допустиме і неприпустиме поведінку. Звідси впливає необхідність всебічного дослідження правосвідомості як джерела правової поведінки.

Література

1. Білозьоров Є. Юридична відповідальність як передумова правомірної поведінки особи: теоретичні аспекти. Право України. 2006. № 1. С. 50-54
2. Бреднева В.С. Уровни правосознания и юридическая деятельность: монография. Южно-Сахалинск: СахГУ, 2010. 164 с.
3. Вичев В. Мораль и социальная психика. М., 1978. 15 с.
4. Жидовцева О.А. Структура та функції професійної правосвідомості. Форум права. 2012. № 1. С. 307-312.
5. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. М.: Экспресс, 2003. 316 с.
6. Правовое воспитание молодёжи / отв. ред. Н.И. Козюбра, В.В. Оксамытный, П.М. Рабинович. К.: Вища школа, 1985. 254 с.
7. Рабинович П.М. Основы загалльної теорії права та держави: навч. посіб. Х.: Консул, 2005. 160 с.
8. Суслов В.А. Структура правосознания. Правоведение. 1997. № 2. С. 86-98
9. Тімуш І. Правова реальність і правосвідомість: інтегральне розуміння змісту та взаємозв'язку. Право України. 2010. № 7. С. 94-100.
10. Штанько А.О. Правосвідомість та її роль у формуванні правової поведінки. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2009. Вип. 43. С. 144-152.
11. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. К.: Укр. енцикл. Т. 5. 2003. С. 736.
12. Юридичний словник / за ред. академіків АН УРСР Б.М. Бабія, В.М. Корецького, В.В. Цветкова; Головна редакція української радянської енциклопедії Академії наук Української РСР. Київ, 1974. С. 846.
13. Юридичні терміни: тлумачний словник / за ред. В.Г. Гончаренка. К.: Либідь, 2004. 320 с

*Кравцова М. О.,
викладач кафедри правових дисциплін
Криворізького факультету
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ*